

ВІДГУК
про дисертацію Сідельник Надії Валеріївни
«Формування етнокультурної компетентності майбутніх учителів історії
у процесі фахової підготовки»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Рецензована дисертація, що виконана відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи відділу теорії та історії педагогічної майстерності Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України “Розвиток педагогічної майстерності викладача вищого навчального закладу непедагогічного профілю в умовах інформаційно-технологічного суспільства” (РК № 0110U001345), написана на доволі актуальну тему. Що здатні ми не лише опанувати і перейняти в багатобарвній культурній мозаїці глобалізованого світу, а й який власний національний досвід зможемо передати наступникам і таким чином стати гідними учасниками постійного самовідтворення образу людства та зміцнення націооберігаючого імунітету.

Тож чим наповнимо внутрішній простір душі наших вихованців у час, коли надто крижкими між людьми, усередині громади й суспільства, між державами є цінності миру, взаємоповаги, терпимості і дружби, залежить від кожного з нас, а від учителя історії як носія гуманітарної, громадянської культури передусім. Сьогодні це мудрий наставник, котрий у фасилітативному форматі навчальної діяльності, що вбирає як здобутки традиційної методики, так і інноваційні елементи, виховує громадянина світу з планетарним баченням і такою поведінковою нормою і етикою, за яких пріоритети руйнівного споживання чужих цінностей змінюються облагороджуванням власних вічних християнських і загальнолюдських чеснот.

Показовим є досвід вивчення вітчизняної історії у школах Польщі, Румунії, Франції: школярам і студентам пропонують широкий спектр багатотижневих екскурсій до видатних історико-культурних пам'яток. Натомість, доводить Надія Валеріївна, питання опанування етнокультури не набуло достатнього

відображення у змісті, формах, методах підготовки на історичних факультетах в українських педагогічних університетах, про що свідчать виявлений нею низький (майже 42%) рівень сформованості етнокультурної компетентності у майбутніх учителів історії ВНЗ.

Найбільш суттєвими результатами дослідження, що містять новизну, вважаємо:

- теоретичне обґрунтування сутності і складових етнокультурної компетентності учителів історії як інтегративного утворення, що характеризується єдністю змістового (гносеологічного), особистісного та діяльнісного компонентів, які забезпечують продуктивну етнокультурну діяльність і творчу самореалізацію (п. 1.1, 1.2);

- педагогічних умов формування етнокультурної компетентності майбутніх учителів історії (організація процесу професійної підготовки вчителя історії з урахуванням принципів громадянськості та національної спрямованості навчання, культуровідповідності, нероздільності навчання та виховання, єдності аудиторної та позааудиторної роботи, творчості та співтворчості у навчанні; гуманізація процесу професійної підготовки вчителя історії; наповнення змісту професійної підготовки вчителя історії етнокультурним компонентом; використання у процесі підготовки вчителя історії різноманітних інтерактивних методів і форм навчання; постійний контроль і корекція рівнів сформованості етнокультурної компетентності майбутніх учителів історії) (п.2.2);

- технології формування етнокультурної компетентності майбутніх учителів історії, що реалізується поетапно і враховує загальнодидактичні і специфічні принципи і цілі навчання, зміст програмного матеріалу й умови навчально-виховного процесу (2.3; 3.2).

Запропонований комплекс завдань, програма курсу «Етнокультура Слобожанщини», «Словник-довідник» (етнологія, етнографія, народознавство, українознавство) (п. 2.3; 3.1-3.2) використовуються в навчально-виховному процесі як вищої, так і загальноосвітньої школи (про це наголошено в довідках Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка, Полтавського

національного університету імені В.Г. Короленка, Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, можуть бути використані в гімназіях, коледжах, а також у системі післядипломної педагогічної освіти й підвищення кваліфікації учителів.

Конкретизуємо наукову новизну шляхом експертизи п'яти дослідницьких завдань, які Надія Валеріївна виконувала впродовж 2007-2012 рр., застосовуючи необхідні теоретичні та емпіричні методи, зупинимося і на дискусійних моментах.

Відповідно до нормативних вимог вибудовано вступ, щоправда, враховуючи суспільний резонанс, можливо, варто було б піднести на вищий рівень методологічне обґрунтування проблеми. Добре, аби й положення деякі положення наукової новизни не нагадували анотацію.

Побудова двовекторної спрямованості в часі (кінець ХУІІІ – початок ХХІ ст.) на основі ретельного добору, систематизації та різноаспектного і достатньо гострого критичного аналізу опрацьованого дослідницького матеріалу дозволила не тільки якісно оцінити творчі здобутки відомих істориків, етнологів, краєзнавців як на території України загалом, так і окремого регіону (в дослідженні основну увагу приділено Слобожанщині), а й довести етнокультурну сутність професійної діяльності вчителя історії як активного діяча поліетнічного соціуму, що було *першим завданням* (п.1.1; 1.2). Увиразнило б таке дослідження звернення до Галузевого стандарту відповідної спеціальності, освітньо-кваліфікаційної характеристики, планів спеціальності.

Відповідаючи на *друге завдання* (п. 1.2, 1.3), пані Надія достатньо коректно і виважено, як на існуючі гострі дискусії вчених, окреслює семантичні поля базових понять, якими оперує в роботі: професійна компетентність, яке окреслює як цілісне багатofакторне і багатоструктуроване утворення, що містить особистісний, гносеологічний, діяльнісно-творчий, комунікативний, прогностичний компоненти; етнокультура, нація, національні цінності, ціннісні орієнтації та ідеали особистості, національна самосвідомість, культура міжнаціонального спілкування, толерантність. На підставі системного аналізу,

цілком доказово, як показує подальший експеримент, з урахуванням культурологічного, аксіологічного, особистісно-діяльнісного, системного, компетентнісного підходів обґрунтовує сутність компонентів етнокультурної компетентності майбутнього вчителя історії. Загалом погоджуючись з дослідницькими міркуваннями, зазначимо щодо потреби уведення до змістового компонента текстової, герменевтичної складової (це зумовлено потребою спілкування передусім із продуктом (текстом) етнокультури); недостатньою мірою розкритий і потенціал діяльнісного компонента, що позначилося на характеристиці діяльнісно-творчого критерію.

Доцільно використані методи індивідуальних та групових бесід, анкетувань, педагогічного спостереження, діагностичні методики, проведені серед студентів історичних факультетів названих вище навчальних закладів дозволили автору в параграфі **2.1** зробити цінні узагальнення, що стосуються критеріїв, показників та рівнів сформованості етнокультурної компетентності майбутніх учителів історії, з'ясувати фактичний стан сформованості цього утворення в майбутніх учителів і з урахуванням психолого-педагогічної характеристики студентської молоді обґрунтувати відповідні педагогічні умови й відповіді, таким чином, на *третьє завдання* (п.2.2). Щоправда, не знайшла відображення в дослідженні така педагогічна умова, як вироблення у майбутніх викладачів готовності бути носіями етнокультурних здібностей і цінностей, хоча Надія Валеріївна на основі опитування і тестування вказує на труднощі викладачів у проведенні такої роботи. Річ у тім, що ні найвищий рівень, ні бездоганність самі по собі не сприймаються, не засвоюються студентами, а тільки втілені в живий образ викладача. Варто було б чіткіше реалізувати і таку педагогічну умову, як педагогічний контроль і корекція рівнів сформованості етнокультурної компетентності майбутніх учителів історії.

Запропоновану в роботі технологію формування етнокультурної компетентності майбутніх учителів історії дисертантка (це було *четвертим завданням*) реалізувала, як показує експертиза, поетапно, в межах фахових курсів, інтегрованому спецкурсі «Етнокультура Слобожанщини», позааудиторної

роботи (п.2.3; 3.1-3.2). Доцільним був би ширший і глибший аналіз означеної проблеми у практиці реальної професійної діяльності вчителів історії, аналіз недоліків традиційної методики навчання на відповідних факультетах, бажаною була б оцінка навчального-методичного забезпечення як відповідних дисциплін у вищій школі, так і курсу історії в загальноосвітніх навчальних закладах.

Ефективним засобом вияву сформованості рівнів етнокультурної компетентності майбутніх учителів історії виступає педагогічна практика. У часи, коли в педагогічному університеті кричуще скорочують години на педагогічну практику, дозволяючи навіть першу, на робочому місці вчителя проходити за місцем проживання студентів, саме педагогічна практика розширює уявлення про історико-культурну, естетичну цінність етнографічної пам'ятки, сприяє оздоровленню, гармонізації та психоемоційного розвитку духовного потенціалу особистості, виховує культуру бесіди: навчає слухати і чути, слухати і розуміти співбесідника, його "затаєний" біль і тривогу за родину, рідне село, місто, країну. Усе це дозволяє увиразнити й урізноманітнити уроки під час педагогічної практики й актуалізує сказане Лейбніцем, що **лише те теперішнє, яке народжене минулим, здатне народжувати майбутнє**. Дослідна робота значно виграла б при включенні яскравих життєвих прикладів, психологічного аналізу конкретних проблемно-пошукових ситуацій, що виникали у студентів під час педагогічної практики.

Перевірка формувальних впливів здійснювалася шляхом застосування різних діагностуючих методик. Сторінки другого і третього розділів рясніють описом ефективних для розвитку етнокультурних здібностей й образного мислення студентів, про це свідчать дослідні результати, інтерактивних вправ і завдань, авторських проєктів. Серед якісних ресурсів, визнаних й експертами Ради Європи і які варто було реалізувати, – досвід технологій використання екскурсійного методу, музейні уроки, екскурсії до музею як унікального насиченого високою силою інформаційної та емоційної взаємодії духовно-інтелектуального простору, який наповнюють архівні матеріали, автентичні та аудіовізуальні засоби. Це дозволило поєднати потужний дослідницький матеріал першого розділу, де згадується й

етнографічне музеєзнавство, становлення якого відбувалося завдяки працям Миколи Сумцова, Дмитра Яворницького, Федора Вовка, Михайла Грушевського, а починався відлік від першої в українській етнографії друкованої тематичної праці крелевецького прапорщика Григорія Калиновського.

Цілеспрямоване педагогічне керування, що здійснювалося шляхом застосування діагностуючих методик, оптимально інтенсифікувало зрушення в показниках рівнів сформованості етнокультурної компетентності майбутніх учителів історії за кожним із критеріїв, а **інтелект – афект – воля** учасників підтвердили припущення щодо потреби й ефективності окреслених на попередньому етапі педагогічних умов. До цього варто було б залучити й оцінювання уроків і виховних заходів, проведених студентами під час педагогічної практики, вказати й на те, які закономірності були виявлені у процесі експерименту.

Для фахових потреб авторкою було підготовлено навчально-методичний комплекс щодо формування етнокультурної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки: «Словник-довідник» (етнологія, етнографія, народознавство, українознавство) і програму спецкурсу «Етнокультура Слобожанщини».

Отже, приходимо до висновку: Надія Валеріївна розв'язує всі поставлені завдання й загалом досягає мети наукової роботи, а висловлені міркування є дискусійними і не знижують загального наукового, теоретичного та практичного значення дисертації, зміст якої відображений у десяти наукових фахових статтях, 2 методичних рекомендаціях, інших публікаціях, апробований на міжнародних і всеукраїнських конференціях. Автореферат загалом відображає структуру, основні положення й висновки дисертації.

Вірогідність наукових результатів забезпечується методологією, опорою на фундаментальні та сучасні наукові дослідження, відповідністю теоретичних та емпіричних методів меті й завданням, педагогічною результативністю розробленої технології та експериментально перевіреними педагогічними умовами. Матеріали, подані в додатках, в основному сприяють повноті

сприймання основного тексту. Список використаних літературних джерел (332 позиція, з них - 6 джерел іноземною мовою), а також посилання на них у тексті дисертації зроблено загалом з дотриманням вимог.

Рецензоване дослідження є конструктивним кроком у розв'язанні проблеми модернізації професійної підготовки вчителів історії в умовах інтеграції вищої освіти України у світовий і європейський освітні простори, посилення уваги до полікультурного виховання учнів.

До перспективних напрямів подальших наукових пошуків відносимо проблеми взаємодії старшої профільної (гуманітарної) школи і вищого навчального закладу з метою формування етнокультурної компетентності учнівської молоді; удосконалення підготовки вчителів до організації етнокультурної діяльності в загальноосвітньому навчальному закладі в післядипломній освіті; розробки відповідного навчально-методичного забезпечення, в тому числі електронного, для потреб дистанційної освіти.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

Дисертаційна робота «Формування етнокультурної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки» є самостійним, структурно завершеним, цілісним дослідженням актуальної проблеми. За рівнем наукової новизни та практичним значенням дисертація відповідає вимогам пунктів 11, 13, 14, 15, 16 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 07.03.2007 № 423 (зі змінами), а розроблені в ній теоретичні положення й отримані результати можна кваліфікувати як вагомий внесок у розвиток теорії і методики вищої професійної освіти. Сідельник Надія Валеріївна заслуговує присудження їй наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.